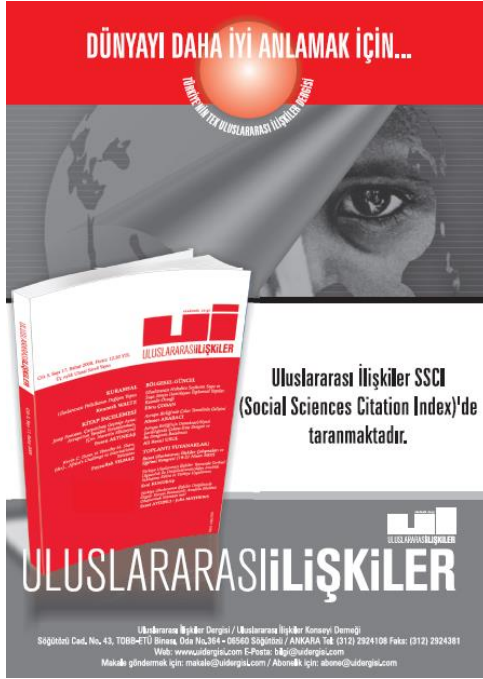

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında

Dilek BARLAS*

* Prof. Dr., Tarih Bölümü, Koç Üniversitesi

Bu makaleye atıf için: Barlas, Dilek, “Milletler Cemiyeti’nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku Arasında”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 55, 2017, s. 93-111.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği’ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*’de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi
Web: www.uidergisi.com.tr | E- Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Milletler Cemiyeti'nde Türkiye: İyimserlik ve Kuşku arasında

Dilek BARLAS

Prof. Dr., Tarih Bölümü, Koç Üniversitesi, İstanbul. E-posta: dbarlas@ku.edu.tr

ÖZET

Bu makale, 1932 yılında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne özellikle de 1934 yılında Konsey'e üye olduktan sonraki faaliyetlerini ve Cemiyet'e yönelik ikircikli tutumunu ele almaktadır. Çalışma esasen İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan Milletler Cemiyeti Arşivi'ndeki belgelere dayanmaktadır. Ulusal arşivlere oranla mütevazı sayılabilecek bir koleksiyona sahip olmakla beraber mevcut belgeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin katıldığı ilk uluslararası örgüt olan Milletler Cemiyeti'ndeki faaliyetleri, Ankara'nın iki savaş arası dönemde uluslararası ilişkilere bakışımı ve tavrını büyük ölçüde yansıtmaktadır. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne yaklaşımı ikircikliydi. Ankara bir yandan özüne uygun biçimde uygulandığı takdirde Cemiyet'in ilkelerinin dünya barışına katkıda bulunacağı inanmakta, öte taraftan da bu ilkeler bir türlü yaşama geçirilemediği için Cemiyet'in işleyişini sorgulamaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Milletler Cemiyeti, İki Savaş Arası Dönem, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Örgütler

Turkey in the League of Nations: Between Optimism and Suspicion

ABSTRACT

This article discusses Turkey's activities after its membership to the League of Nations in 1932 and especially to the Council in 1934 and its ambivalent position towards to the League. This work is based on the archival documents on Turkey at the League of Nations' Archives in Switzerland. Even though bulk of documents on Turkey has not been classified yet, collection presently available is sufficient to reflect the ambivalent position of Ankara towards the League in the interwar era. Ankara believed that the League could contribute a great deal to the world peace but at the same time it questioned the implementation of its principles.

Keywords: Turkish Diplomacy, League of Nations, Interwar Era, International Relations, International Organizations.

Giriş

Bu makale, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonraki faaliyetlerini ve Cemiyet'e karşı ikircikli tutumunu Milletler Cemiyeti Arşivi'ndeki belgelere dayanarak tartışmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Cemiyet'e kuruluşundan 12 yıl sonra katılmıştır. Türkiye'nin Cemiyet'e üyeliği, 1922'ye kadar Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ülkelere karşı mücadele ettiği ve bu tarihten sonra da bu ülkelere hala temkinli yaklaştığı için zaman almıştır. Türkiye'nin bu temkinli tavrı, Cemiyet'e 1932'de üye olduktan sonra da devam etmiştir. Türk karar alıcılar temel prensiplerin uygulanması halinde Cemiyet'in dünya barışına katkıda bulunacağına inanmaktaydılar. Fakat diğer taraftan bu prensiplerin üye devletlerce gerektiği gibi uygulanmadığını düşünen aynı isimler, Türkiye'nin üyeliği boyunca Cemiyet'in işleyişini sorgulamaktan da geri durmamışlardır.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ndeki rolü üzerine akademik çalışmalar sınırlıdır. Özden Zeynep Alantar'ın konuyu ana hatları ile ele alan çalışması dışındaki eserler genellikle Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olma süreci ile ilgilidir.¹ Örneğin, Yücel Güçlü'nün makalesi bu süreci detayları ile anlatmaktadır.² Şayan Ulusan'ın Türkiye'nin üyelik sürecine yoğunlaşan çalışması, T.C. Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelere dayanmaktadır.³ Öte yandan Bilal Karabulut ve Abdullah Kıran gibi Milletler Cemiyeti'nin savaşı önlemedeki başarısızlığı üzerinde duran araştırmacılar da vardır.⁴ Lerna Ekmekçioğlu daha özellikli bir konu olan Milletler Cemiyeti azınlık rejimi ve Türkiye Cumhuriyeti ile bağlantısı üzerine yazmıştır.⁵ Cabir Doğan ise Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunun İstanbul basınına yansımaları üzerinde durmuştur.⁶

İsviçre'de bulunan ve günümüzde arşive dönüştürülmüş olan eski Milletler Cemiyeti binasında bulunan Türkiye ile ilgili belgelere dayanan bu çalışma, diğerlerinden farklı olarak Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ndeki ve özellikle Konsey'e üye olduktan sonraki dönemdeki faaliyetlerine odaklanmaktadır. Bu belgeler, tamamı tasnif edilmediği için sınırlı sayıda olmalarına rağmen, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti bünyesindeki faaliyetleri ile Ankara'nın iki savaş arası dönemdeki uluslararası ilişkilere bakışını ve tavrını büyük ölçüde yansıtmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümü, Milletler Cemiyeti'nin nasıl ve hangi amaçlarla kurulduğunu özetleyip bu amaçları gerçekleştirmek için geliştirilen mekanizmaları ele almaktadır. Ayrıca bu bölümde dönemin devlet adamları için Cemiyet'in taşıdığı anlama ve Avrupalı tarihçilerin bunlara ilişkin yorumlarına da yer verilmektedir. İkinci bölüm, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonraki faaliyetlerini irdelemektedir. Bu bölüm özellikle Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi'ne üye olduktan sonra, Ankara'nın hem Cemiyet'e hem de uluslararası gelişmelere karşı tutumuna yoğunlaşmaktadır.

1 Özden Zeynep Alantar, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.99-129.

2 Yücel Güçlü, "Turkey's Entrance into the League of Nations", *Middle Eastern Studies*, Cilt 39, No.1, 2003, s.186-206.

3 Şayan Ulusan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt VII, No.16-17, 2008, s.237-258.

4 Bilal Karabulut, "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi", *Akademik Bakış*, Cilt 8, No.15, 2014, s.57-72; Abdullah Kıran, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *Girne American University Journal of Social and Applied Sciences*, Cilt 3, No.6, 2008, s.19-36.

5 Lerna Ekmekçioğlu, "Republic of Paradox: League of Nations Minority Protection Regime and the New Turkey Step-Citizens", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 46, Özel Sayı (World War I), No.4, 2014, s.657-679.

6 Cabir Doğan, "Cemiyet-i Akvam'ın Kuruluşunun İstanbul Basınına Yansımaları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, No.3, 2016, s.33-47.

Tarihsel Arka Plan: Milletler Cemiyetinin Kuruluşu ve Amaçları

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş amacı, uluslararası barış ve güvenliği saldırgan bir devlete veya devletler grubuna karşı kolektif bir hareketle sağlamaktır. Savaş karşıtı ve barış yanlısı gruplar, Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarına doğru savaş sonrası kurulacak bir uluslararası örgütün yeni bir savaşı engelleyeceğini düşünüyorlardı. İngiliz Abluka Bakanı (*the Minister of Blockade*) Lord Robert Cecil, Savaş Kabinesi üyesi ve Güney Afrika Dışişleri Bakanı General Jan Smuth ve ABD'de Woodrow Wilson gibi devlet adamları da savaşın son iki yılında savaş sonrası bazı güçlerin birlikte hareket ederek uluslararası barışı koruyabileceğine inanmaya başlamışlardı. İngiliz Başbakanı David Lloyd George, 5 Ocak 1918'de Cecil ve destekleyicilerinin baskısıyla hükümete "savaşa alternatif olarak uluslararası çatışmalara çözüm getirmek amacıyla uluslararası bir örgütün kurulması" önerisinde bulundu.⁷ Üç gün sonra, ABD Başkanı Wilson ABD Kongresi'ne Wilson prensipleri olarak bilinen 14 maddelik önerisini sundu. Paris Konferansı toplandıktan bir hafta sonra, 25 Ocak 1919'da, Milletler Cemiyeti'ni oluşturma planlarının barış antlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olacağı belirtilerek Cemiyeti kurmak amacıyla Wilson'ın başkanlığında bir komisyon kurulacağı açıklandı.⁸

Ülkelerin siyasal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü vurgulayan Wilson'ın 14. prensibi olan "Cemiyet Üyeleri, bütün Cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeği ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler" prensibi, Milletler Cemiyeti Misakı'na bir madde (10. Madde) olarak eklendi.⁹ Milletler Cemiyeti'nin ilk on maddesi barışı desteklemek ve savaşı engellemek amacıyla belirlenmişti. Eğer devletler bir uyuşmazlığı görüşme ve tartışma yoluyla çözemiyorlarsa Milletler Cemiyeti Konseyi'nin arabuluculuğuna başvuracaklardı.¹⁰ Misakın 14. maddesi, Konsey'i "bir Uluslararası Sürekli Adalet Divanı tasarısı hazırlamakla ve bu tasarıyı Cemiyet Üyelerine sunmakla görevlendirmişti".¹¹ 16. madde ise barışı bozan devlete siyasi ve ekonomik tecrit uygulamayı önermekteydi.¹²

Bu maddelerin uygulamaya konulabilmesi için Cemiyet'in üç esas organdan oluşması öngörülmüştü: Genel Kurul, Konsey ve Sekreterlik. Tüm üye ülkeler Genel Kurul'da temsil ediliyorlardı. Genel Kurulun görevleri arasında Cemiyet'e üye kabulü, bütçeyi denetleme, Konsey üyelerinin seçimi için usulleri oluşturma vardı. Konsey'in sorumlulukları, ihtilafları çözme, hükümlere uymayan üyeleri Cemiyet'ten atma, silahsızlanma planları oluşturma, ceza yaptırımlarını uygulama yöntemlerini belirleme gibi, daha geniş ve önemliydi. Konsey en az 3 en fazla 6 daimi üye ile en az 4, en fazla 10 geçici üyeden oluşacaktı. Daimi üyeler ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya olarak belirlenmişti. ABD Kongresi üyeliği onaylamayınca 1926 yılında Cemiyet'e üye olan Almanya Konsey'e daimi üye olarak girdi.

"Kolektif güvenliğe duyulan inanç ve ihtiyaç iki savaş arası Milletler Cemiyeti hareketine ilham verse de",¹³ Milletler Cemiyeti'nin savaşı önlemekteki rolü kuruluşundan itibaren sınırlı

7 Brian J. C. McKercher, "The League of Nations and Collective Security 1919-1939", *The League of Nations 1920-1946*, New York, United Nations, 1996, s. 67.

8 A. LeRoy Bennett and James K. Oliver, *International Organizations*, New Jersey, Prentice Hall, 2002, s. 29.

9 Erdem Denk, "Milletler Cemiyeti Misakı", www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2016).

10 Bennett and Oliver, *International Organizations*, s.31.

11 Divan, Konseyin ya da Genel Kurulun kendisine göndereceği her türlü anlaşmazlık ya da sorun üzerinde danışma görüşleri [istişari mütalaalar] de verecektir. Denk, "Milletler Cemiyeti Misakı".

12 Ibid.

13 George Egerton, "The League of Nations: An Outline History 1920-1946", *The League of Nations 1920-1946*, New York, United Nations, 1996, s.26.

kalmıştır. Cemiyet'in kurucu devletlerinden birisi olan İngiltere'nin Dışişleri Bakanlığı, savaşları önlemekten ziyade bazı savaşları geciktirebilecek bir mekanizmanın kurulmasını önermiştir.¹⁴ Milletler Cemiyeti'nin, 19. yüzyıl uluslararası sisteminden tamamıyla kopmadığı da tartışılan konular arasındadır. Bazıları Cemiyet Misakı'nın beş galip ülke tarafından hükmedilen Paris Barış Antlaşmaları'nın bir uzantısı olduğunu düşünmektedir.¹⁵ Karl Polanyi, Milletler Cemiyeti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerin savaştan sonra genişletilmiş ve geliştirilmiş bir Avrupa Uyumu sisteminin yeniden canlandırılması çabalarının bir ürünü olduğuna inanır.¹⁶

Dönemin büyük devletlerinin amaçlarının daha kapsayıcı olduğunu düşünen Eric Hobsbawm, Versay Antlaşması ile savaştan galip çıkan devletlerin (ABD, İngiltere, Fransa) amaçlarının Avrupa haritasını, hem Almanya'yı zayıflatarak hem de Rus, Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının çökmesiyle ortaya çıkan Ortadoğu ve Avrupa arasında kalan geniş boş alanı paylaşarak, yeniden çizmek olduğunu yazar.¹⁷ Başka bir deyişle, barış antlaşmasının şartlarının yanı sıra kurulacak birliğin yapısı da galip devletler tarafından belirleniyordu. Cemiyet, bu bağlamda büyük devletlerin bir aracı haline dönüşüyordu. Bu açıdan geçmişten kopuşu değil, tam aksine güç diplomasisini temsil etmekteydi. Edward H. Carr, güç faktörünün Milletler Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren belirleyici olduğunu yazar. "İlk Britanya ve Amerikan taslaklarında, Cemiyet Konseyi'ne üyeliğin büyük devletlerle sınırlanmasının" tasarlandığını belirten Carr, bir taraftan Wilson'ın danışmanı Albay House'ın sadece büyük devletlerin Cemiyet'e kabul edilmesi gerektiğini düşündüğünü, öte taraftan da Lord Cecil bu taslaklardan birinde "küçük devletlerin her halükarda önemli bir etkide bulunmayacağına" inandığını söylemektedir.¹⁸ Wilson, diğerlerinden farklı olarak söyleminde açık diplomasiden ve buna bağlı olarak tüm milletleri temsil eden bir örgütlenmeden bahsetse de, amacı ABD'yi savaş sonrası gelişmelerde söz sahibi yapmaktır.

Milletler Cemiyeti gibi bir örgütün kurulmasını dünya düzenini "iyileştirme" çabaları şeklinde tanımlayan değerlendirmeler de bulunmaktadır.¹⁹ Bu yaklaşım Cemiyet'in geçmiş ile bir kopuştan ziyade geleneksel adet ve pratiklerin değişimi için yeni araçlar sunduğunu savunmaktadır. Cemiyet güç politikasının yerini alamaz ama onu sınırlamaya çalışmaktadır. Cemiyet'in kurulma sürecine iyimser bakan diğer bir kesim ise o dönemde başını Leonard Woolf'un çektiği "ilerici enternasyonalistler" olarak adlandırılan yazarlar grubuydu. Onlara göre Cemiyet mükemmel değildi fakat yeni bir şeyin başlangıcını, yeni barışçıl enternasyonalizm sistemini temsil etmekteydi. Milletler Cemiyeti, sadece "yeni bir diplomasi aracı" değil "yaşayan, görünen, çalışan bir medeniyet düzeninin organı" olacaktı.²⁰ Ayrıca Milletler Cemiyeti, Fransa, İngiltere ve daha az güçlü ülkeler tarafından farklı algılanmaktaydı.²¹

Wilson gibi siyasetçilere göre ise Milletler Cemiyeti insanlığın örgütlü görüşünü temsil edecek ve hükümetlerin askeri ve ekonomik gücünü kontrol edebilecekti.²² Carr, uluslararası kamuoyunun gücüne ilişkin bu yanılmanın 1920'ler boyunca yavaş yavaş gözler önüne serildiğini yazar.²³ Lloyd George ve Georges Clemenceau gibi siyasetçiler ise zaten Milletler Cemiyeti'nin, Paris Antlaşması'nı

14 Ruth Henig, *The League of Nations*, London, Haus Histories, 2010, s.48.

15 John P. Dunbabin, "The League of Nations' Place in the International System", *History*, Cilt 78, No.254, 1993, s.425.

16 Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Boston, Beacon Press, 2001, s.21-22.

17 Eric Hobsbawm, *Age of Extremes*, London, Abacus, 1994, s.31-32.

18 Edward H. Carr, *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, Can Cemgil (çev.), İstanbul, Bilgi Üniversitesi, 2010, s.149.

19 Peter Wilson, "Leonard Woolf, the League of Nations and Peace Between the Wars", *The Political Quarterly*, Cilt 86, No.4, 2015, s.536.

20 Ibid.

21 Ibid. s.535.

22 Carr, *Yirmi Yıl Krizi*, s.179.

23 Ibid.

uygulamaya koyabilecek ve çözümlenmemiş sorunlara çare bulabilecek pratik bir değere sahip olduğuna inanmıyorlardı.²⁴ Buna rağmen 1920'lerde Cemiyet'in varlığını sürdürebilmesinin nedeni, "tutkunlarının, tam da farklı insanlar için farklı ve aslında çelişik anlamlara geldiği için evrensel bir cazibeye sahip olan barış ve silahsızlanma gibi sloganları, inatla kullanmalarıydı. Her ülke kendi politikasının hedeflerine savaş olmadan ulaşmak istiyordu ve dolayısıyla barıştan yanaydı."²⁵ Başka bir deyişle, hedefleri değişmemiş ama araçlar değişmişti.

Joseph Davis'e göre Milletler Cemiyeti 1921-1925 yılları arasında Almanya ve Polonya arasındaki Yukarı Silezya ihtilafını, İtalya ve Yunanistan arasındaki Korfu olayını çözümlenme ve Türkiye'den Yunanistan'a gelen mübadillerin yerleşimine aracı olma gibi konularda başarılı olmuştu.²⁶ Konsey, Kuzey Arnavutluk'u istila eden Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nı ve Bulgaristan topraklarını istila eden Yunanistan'ı, askeri güçlerini çekmeye ikna etmişti. Hatta Milletler Cemiyeti, kurucu üyesi olamayan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkan Almanya'ya 1926 yılında kucağını açmıştı. Ruth Henig, 1920'lerin sonuna doğru Avrupa'da halkın Milletler Cemiyeti'nin gelecekte olabilecek çatışmaları çözebilecek kuvvete sahip olduğunu hissetmeye başladığını yazmaktadır. Fakat özellikle Fransız-İngiliz anlaşmazlığı göz önünde tutulunca, siyasetçiler ve seçkinlerin Cemiyet'in kısıtlarının ve güçlü bir devlete karşı siyasi ve askeri bir hareketi pek başaramayacağını farkında olduklarını da eklemektedir.²⁷

Milletler Cemiyeti'nin etkisinin ne kadar sınırlı olduğu 1930'larda ortaya çıkmaya başlamıştı. Davis gibi yazarlar Cemiyet'in Saar'daki ekonomik problemleri çözmede ve Danzig'de istikrarlı bir para biriminin kullanımında başarılı olduğunu iddia etmekteydi.²⁸ Oysa Hobsbawn, o dönem Milletler Cemiyeti'nin uzmanlarının kısa vadede Almanya'ya yayılacak olan ABD'deki iktisadi durgunluğu gözlemlemelerine rağmen işin ciddiyetini dikkate almadıklarını yazar. Bu aymazlık Milletler Cemiyeti'nin gidişatını da etkileyecektir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi sadece ekonomik değil politik istikrarsızlığı da beraberinde getirir. 1931'de Japonya'nın Mançurya'ya saldırısı ve 1935'de İtalya'nın Habeşistan'ı işgali karşısında tedbir alamaması Cemiyet'in zayıflığını gösteren en bilinen örneklerdir. Nazi Almanya'sının Versay ve Lokarno antlaşmalarını feshetmesi ve Ren Bölgesini işgali ise Cemiyet'in hiçe sayıldığına işaret etmektedir. Ayrıca Almanya, Avusturya ve Çekoslovakya olaylarında Cemiyet'ten hiçbir itiraz yükselmemiştir.

Carr'a göre artık uluslararası kamuoyu, Cemiyet'in bazı ülkelerin çıkarlarına hizmet ettiğini daha açık hissetmekteydi.²⁹ Aslında bu gözlem 1920'ler için de geçerliydi. Özellikle silahsızlanma konferansının başarısız olmasından sonra "Milletler Cemiyeti'nin ancak en güçlü üyelerin ulusal politikasının bir aracı haline gelirse etkili olabileceği gözler önüne serildi."³⁰ Öte yandan 1930'larda Cemiyet'e, Türkiye ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler üye olurken, Japonya, Almanya ve bazı Latin Amerika ülkeleri Cemiyet'ten çekildiler. Türkiye, Cemiyet'e üye olmak için kendisini ancak 1930'ların başlarında (1932) hazır hissetti. Cemiyet'e zorlu bir dönemin başlangıcında üyelik beraberinde belirsizlikler de getirdi. Kısacası, Türkiye Cumhuriyeti'nin üyeliği Cemiyet'in gözden düştüğü bir döneme denk gelmekteydi.

24 Joseph S. Davis, *The World Between the Wars 1919-39: An Economist's View*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1976, s.50.

25 Carr, *Yirmi Yıl Krizi*, s.179.

26 Davis, *World Between the Wars*, s.51.

27 Henig, *League of Nations*, s.106-107.

28 Davis, *World*, s.51; Hobsbawn, *Age of Extremes*, s.91.

29 Carr, *Yirmi Yıl Krizi*, s.179.

30 Ibid.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Üyeliğine Giden Süreç

Milletler Cemiyeti'nin kuruluş süreci Osmanlı Devleti'nin yıkılış dönemine denk düşer. Cemiyet'in resmen kurulduğu 1920 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında Anadolu'yu işgal eden İtilaf devletlerine karşı direniş devam etmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan İtilaf devletleri statükoyu korumak amacıyla Milletler Cemiyeti'ni kurma çabası içindeyken, Anadolu halkı, savaşın sonunda ortaya çıkan durumu değiştirmek amacıyla 1922 yılına kadar devam edecek olan direnişini sürdürmekteydi. Bundan nedenle Türkiye'nin 1919-1922 yılları arasında Milletler Cemiyeti ile münasebeti söz konusu değildi. 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile yeni Türkiye Cumhuriyeti meşru olarak varlığını uluslararası alanda kabul ettirse de hala dışlanmış hissediyordu.

Ankara, bu dönemde dış dünya ile ilişkisini uluslararası bir kuruluşun bünyesinde yer almaktan ziyade ikili anlaşmalar aracılığı ile geliştirmiştir. İlişkiler, özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan devletlerle hala pürüzlüydü. Lozan Barış Antlaşması'nın ekonomik hükümleri 1928 yılının sonuna kadar yürürlükteydi. Lozan'a bizzat gelmiş olan faşist İtalya lideri Mussolini, On İki Ada'da İtalya'nın varlığının sürdürülmesini garanti altına almıştı. Bunun yanında Türkiye güneydoğu sınırında, Arap topraklarında kurulan manda sistemi nedeniyle İngiltere'nin ve Fransa'nın askeri ve siyasi varlığını bir tehdit olarak yakından hissediyordu. Adı geçen bu üç devlet de Türkiye'den farklı olarak Milletler Cemiyeti üyesiydiler. Lozan Antlaşması ile Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu sonuçlardan çıkarlarına aykırı olanların bir kısmında değişiklik yaratmayı başaran Ankara, bu bağlamda statükoyu korumaya çalışmakla birlikte Cemiyet dışında kalmış bir devlet olarak zaman zaman revizyonist bir tavır sergilemek durumunda kalmaktaydı. Bunun ilk örneklerinden biri Ankara'nın Musul ile ilgili olarak aldığı tutumdur.

Birinci Dünya Savaşı galibi ve Milletler Cemiyeti üyesi İngiltere ile henüz Cemiyet üyesi olamayan Türkiye arasında 1923-1926 döneminde yaşanan Musul Sorununa çözüm bulma girişimleri, Türkiye'nin o dönemde uluslararası alanda etkisinin ne denli sınırlı olduğunu göstermek bakımından iyi bir örnek oluşturmaktadır. İngiltere, Türkiye'nin muhalefetine rağmen Cemiyet aracılığı ile Musul'un kendi mandası olan Irak'a verilmesini sağlayabilmişti.³¹ Musul Sorunu, Milletler Cemiyeti üyeleri olan büyük devletlerin Türkiye'yi revizyonist bir ülke olarak görmelerine, Türkiye'nin de Cemiyet'i tamamıyla büyük devletlerin denetiminde bir örgüt gibi kabul etmesine yol açmıştır. Farklı bir söylemle, Milletler Cemiyeti'nin Musul konusunda aldığı tavır zaten Cemiyet'e davet edilmemiş olan Türkiye'yi iyice yabancılaştırmıştır. Nitekim Musul Sorununun 1926'daki çözümüne kadar Cemiyet'in düzenlediği silahsızlanma dâhil tüm konferanslara katılan Türkiye, bu tarihten itibaren Cemiyet ile arasına büyük bir mesafe koymuştur.³²

Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Milletler Cemiyeti için şu görüşü dile getiriyordu:

Birinci Cihan Muharebesinden sonra kurulan Milletler Cemiyeti müessesesi, bütün eksikleri ile beraber ikinci yol (dünya milletleri arasında bir işbirliği kurarak hep birlikte ve elbirliği ile yeni ahengi aramak ve bulmak) için bir nevi başlangıç sayılabilir. Vakti bu müessese, bu ihtiyacı duyan insanlığa karşı bir taraftan ümit vermek, diğer taraftan da Birinci Cihan Muharebesi sulhu ile elde edilen sakat muvazene ve ahengi sathi tamirlerle muhafaza etmek emeliyle tertiplenmişti.³³

31 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s.304-319.

32 Hatta 1922 yılında İstanbul'da bir Cemiyet-i Akvam Müzaheret Cemiyeti kurulmuştur. 1925 yılına kadar Türk delegeler Müzaheret Cemiyetleri Birliği toplantılarına katılmışlar fakat Musul kararından sonra Birlik'ten ayrılmışlardır. Bkz. Serpil Sürmeli, "Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyeti-Türkiye'de Kuruluşu ve Prag Konferansı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, No.25-26, 2000, s.181-200.

33 Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s.107.

Aras'ın bu değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Cemiyet algısı çok da olumlu olmasa da, Yugoslavya gibi Balkan devletleri Türkiye'nin Cemiyet'e bir an önce üye olmasını istiyorlardı. Nitekim Yugoslavya'nın Cenevre'deki delegesi Nihic, Türk diplomat Hüseyin Ragıp Baydur'a Türkiye için üyeliğin yararından bahsederek, Ankara'nın Cemiyet'e 1926'dan önce katılması halinde Konsey üyeliklerinden birine seçilebileceğini belirtmekteydi.³⁴ O dönemde dahi Ankara için sadece Millet Cemiyeti'ne üye olmak değil aynı zamanda Konsey'de de temsil edilmek önemliydi çünkü sade üyelik Konsey üyelerine göre daha düşük bir statü ima etmekteydi. Kısacası Türkiye egemen eşitliğinin kabulü açısından Konsey'e üye olmayı önemli görüyordu

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi

1930'lara gelindiğinde dünya konjonktürü değişmiş, buna bağlı olarak hem Milletler Cemiyetinin yapısı hem de Türkiye'nin Cemiyet'e karşı tutumu farklılaşmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle liberal ekonomik sisteme duyulan güven sarsılmış, siyasi çöküntülerle karşı karşıya kalınmıştı. Başta liberalizmin kalesi olan İngiltere olmak üzere Birinci Dünya Savaşının galipleri güçten düşmüş ve küresel güç dengesi değişmişti. Bir yandan Almanya gibi savaşın mağlup devletleri yeni güç odakları olarak sivrilmeye başlarken, öte yandan da Türkiye gibi nispeten küçük devletler siyasal ve ekonomik yapıyı sorgulayarak yeni bir düzen oturtmaya çalışmaktaydılar. Daha da önemlisi büyük devletler eşit bir platformda olmasa da diğer devletlerin işbirliğine ihtiyaç duymaktaydılar. Bu çerçevede Milletler Cemiyeti bünyesinde uluslararası işbirliği daha fazla dile getirilmeye başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne yaklaşımı ve ilişkisinin de değişmeye başladığı görülmektedir. Bu değişimin ve Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olma isteğinin ardında yatan ana neden o dönemin İtalyan politikasıdır. İtalya'nın Türkiye ile olan ilişkisi 1928-1932 yılları arasında nispeten iyi olsa da ilişkilerin bu dönemden itibaren kötüleşmeye başladığı görülmektedir. Bunun nedenlerinin başında İtalya'nın İngiltere, Almanya ve Fransa ile dörtlü güç paktı oluşturma çabalarıdır. Mussolini'ye göre barış Milletler Cemiyeti gibi uluslararası bir örgütten ziyade Avrupa'nın adları geçen dört büyük devletinin işbirliği sayesinde sağlanabilecektir.³⁵ Bunun yanında Roma, Türkiye ve Yunanistan ile Küçük Antantı destekleyen Fransa'ya karşı da bir cephe oluşturmak istemektedir.³⁶ Ankara böyle bir cepheleşmeye katılmak istememiş; uluslararası camiada yerini almayı tercih etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Cemiyet'e bakışının da değiştiğine işaret eden yaklaşımının ilk yansıması 1930'da Aristide Briand'ın önerisi ile Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Avrupa Birliği İnceleme Komisyonu'na Türkiye'nin katılımıdır.³⁷

Türkiye, takiben hemen 1931'den itibaren Milletler Cemiyeti toplantılarına, özellikle silahsızlanma ile ilgili olanlara temsilciler göndermeye başlamıştır. Milletler Cemiyeti 29 Eylül 1931'de silahlanmaya ara verilmesi konusunda bir karar almış ve bu karara uyup uymayacağı Türkiye'ye de sorulmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Polonya'nın silahların sınırlandırılması ile ilgili Milletler Cemiyeti'ne verdiği muhtıraya onay vermiştir.³⁸ 13 Nisan 1932 tarihli Silahsızlanma Konferansı Genel Komisyonu'nun oturumunda Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İspanyol delege Don

34 Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939)*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s.80.

35 Dilek Barlas, "Friends or Foes? Diplomatic Relations between Italy and Turkey, 1923-36", *IJMES*, Cilt 36, No.2, Mayıs 2004, s.246.

36 Küçük Antant 1922 yılında Çekoslovakya, Romanya ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı tarafından kurulmuştur.

37 Dilek Barlas ve Serhat Güvenç, "Turkey and the Idea of a European Union", *Middle Eastern Studies*, Cilt 45, No.3, 2009, s.434-35.

38 Ulsan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne", s.237-258.

Salvador de Madriaga'nın daha önceki oturumdaki konuşmasını davet olarak algılayarak, Türkiye'nin Cemiyet'e katılmaya hazır olduğunu belirtmiştir.³⁹ Türkiye her ne kadar konuşmanın hemen ardından üyelik için bir davet almasa da Türkiye'nin Cemiyet'e katılımının başta Yunanistan olmak üzere Balkan komşuları tarafından hararetle desteklendiği görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin yukarıda da belirtilen Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Avrupa Birliği İnceleme Komisyonu'na katılımına en büyük desteği de Yunanistan vermiştir. Konunun tartışıldığı oturumda Yunan Dışişleri Bakanı Andre Michalakopoulos, Türk-Yunan dayanışmasının Avrupa milletleri arasındaki daha geniş çaplı bir işbirliği için gerekli olduğunu savunmuştur.⁴⁰ Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğini Balkan ülkeleri desteklemekte öte taraftan İtalya karşı çıkmaktaydı.⁴¹ Cemiyet'e üye olmak Türkiye'nin kendi ayarındaki ülkelerle işbirliğini kolaylaştıracağı için bir anlamda yararlı olabilirdi. Türkiye kendisi gibi benzer kaygılar taşıyan ülkelerle, İtalya ve Bulgaristan'a karşı, Cemiyet içinde işbirliği yapabilirdi.⁴² Ayrıca Milletler Cemiyeti'ne üyelik Türkiye'nin izolasyonunu ortadan kaldıracak ve uluslararası konumunu "normalleştirecekti".

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Bünyesindeki Faaliyetleri

Türkiye'nin Cemiyet'e 18 Temmuz 1932'de üye olarak katılması, uluslararası statükoya bağlı bir güç olduğunun statüko yanlısı büyük güçler tarafından kabul edilmesi anlamına gelmektedir.⁴³ Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğine kabulünün ardından, Yunanistan delegesi N. Politis'in Aras'ı Gündem Komitesi üyeliğine aday göstermesi üzerine Aras, Meclis Gündem Komitesi'ne hem üye hem de başkan seçildi.⁴⁴ Aras, Türkiye'nin diplomatik kazanımın şöyle özetlemiştir: "Milletler Cemiyeti müessesine girmiş olmak sayesinde birçok devletlerle, seyahatler ve ziyaretler gibi nümayişlere ve tefsirlere kapı açan vasıtalara müracata mecbur kalmadan temas etmek imkânını kazandık".⁴⁵

Aras'ın Milletler Cemiyeti Meclisi'nde yaptığı ilk konuşma Irak'ın Cemiyet'e katılımı ile ilgiliydi. 1926'da Musul'un Irak'a bağlanmasını kabul etmek zorunda kalan Türkiye'nin Dışişleri Bakanı, Ekim 1932'de yaptığı konuşmada Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını İngiltere'nin akılcıca bir politika gütmemesinin sonucu olarak yorumluyordu.⁴⁶ Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne girmesini fırsat bilerek Aras, Irak ve İran Dış İşleri Bakanları ile ileride kurulacak olan "misak" meselesini görüşmüştü.⁴⁷

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti bünyesindeki faaliyetleri 1933'den itibaren arttı. Cemiyet'in köleliği kaldırılmasını öneren 1926 konvansiyonu TBMM tarafından onaylandı.⁴⁸ Aynı yıl, Yunan Başbakanı Çaldaris Genel Kurul'da, o yıl imzalanan ve Türk-Yunan ortak sınırını güvence altına alan pakt hakkında bir konuşma yaptı. Daha önce imzalanan Lokarno Anlaşmalarından bahsedip bu paktın da aynı çizginin uzantısı olduğunu belirtti. Türk ve Yunan görüşmelerinin sonunda, tarafların

39 Madriaga Türkiye'nin katılımını Cemiyete ek güç olarak görse de İspanya delegasyonunun herhangi bir ülkeyi Cemiyete girmeye davet etme yetkisinin olduğunu düşünmediğini belirtir. Bkz. *League of Nations, Verbatim Record of the Special Session of the Assembly*, Altıncı Genel Kurul Toplantısı, 1 Temmuz 1932, s.1-2.

40 Barlas ve Güvenç, "Turkey and the Idea", s.434.

41 İtalya, Türkiye'nin Cemiyet'e girmesinden çok Roma ile bir ittifak kurmasını tercih ediyordu.

42 Bulgaristan revizyonist bir devlet olduğundan İtalya ile işbirliği yapmayı tercih ediyordu.

43 Güçlü, "Turkey's Entrance", s.186-206.

44 Barlas ve Güvenç, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti*, s.178.

45 Bkz. Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, s.108.

46 *League of Nations, Official Journal*, Records of the Thirteenth Ordinary Session of the Assembly, Special Supplement, No.104, 3 Ekim 1932, s.50-51.

47 Burada ileride kurulacak olan Sadabad Pakti kastedilmektedir.

48 *League of Nations Archives*, 6 B/1045/1045, Ocak 1933.

bu işbirliğini sanayi sektörüne de yaymayı planladıklarını belirterek esas bu konuda uluslararası alanda eyleme geçilmesi gerektiğini ekledi.⁴⁹ Verilmek istenen mesaj, Türkiye ve Yunanistan arasında kurulan bu dostluğun Milletler Cemiyeti'nin önerdiği yöntemlerden biri olan, devletlerarası güvenin sağlanmasının önemli bir göstergesi olduğuydu.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olur olmaz faal bir tutum takınmasına rağmen, Milletler Cemiyeti'ne karşı şüpheli bakışı da tamamıyla ortadan kalkmamıştır. Türkiye temsilcisi bu şüpheli yaklaşımı, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliği'nde açık bulunan kadrolarla ilgili müdahalesinde dile getirmiştir. Bu konuda en çarpıcı tartışma 1933 yılında Türk delegasyonunun, Milletler Cemiyeti Meclisi'nde katıldığı Uluslararası Çalışma Ofisi Müdürlüğü'nün 1934 yılı bütçesinin incelendiği oturumda yaşandı. 1932 yılında Genel Sekreterlik, boş olan kadroları doldurmayarak bütçeden 130,000 frank kısıntı yapılmasını önermişti. Bu tedbirin Cemiyet'e yeni giren üye devletlere karşı kullanılarak ön yargılı davranılmaması gerektiği Türk temsilci Cemal Hüsnü Taray tarafından vurgulanmıştır. Bunun üzerine bu devletlerin zararlı çıkmayacaklarına dair resmi bir güvence verilmiştir. Bütün bunlara ve Türk delegelere verilen sözlere rağmen, 1933 yılında halen Türkiye'ye Genel Sekreterlik veya Uluslararası Çalışma Ofisi Müdürlüğü bünyesinde hiçbir kadro verilmemişti.⁵⁰

Ekim ayı başında Genel Sekreter, sekreterliğe bir Türk'ün getirileceği sözünü vermiş, Uluslararası Çalışma Ofisi Müdürü aynı zamanda kendi bünyesinde halen doldurulmayan 10 kadro bulunduğunu ve bunlar doldurulurken Türkiye'nin unutulmayacağını ümit ettiğini de söylemiştir. Türk delegasyonu ekonomik tedbirlere karşı olmadığını fakat bu tedbirlerin bazı ülkelere karşı kullanılmaması gerektiğini yinelemiştir. Eğer Sekreterlikte çok fazla memur varsa bunun sebebi Cemiyet'e yeni giren üyeler olmadığını eklemiştir. Cemiyet'e yeni bir üye katıldığında yeni aktivitelerin yeni atamaları beraberinde getirmesinin kaçınılmaz olduğunu belirttikten sonra tercihin, nitelikleri göz önünde bulundurularak, yönetimde az temsil edilen devletlerin lehinde yapılmasını önermiştir. Ayrıca Türk delegasyonu, istatistiki bir araştırma yapıldığında yeni üye olan devletlerin temsilcilerine bütçeden ne kadar az pay ayrıldığına göze çarpacağı üzerinde durmuştur. Bu tavır devam ettiği sürece sorunun er veya geç gündeme geleceği yine Türk delegasyonu tarafından savunulmuştur. Bu eleştirilere Yugoslavya, Yunanistan, Şili ve Küba temsilcileri de katılmıştır.⁵¹

Öte yandan İsviçre temsilcisi üye kaydetme ölçütünün az temsil edilen ülkelerin diğerleri ile eşitliğinin sağlanması değil yetenekli kişilerin üzerinde odaklanılması olduğundan bahisle, zaten rasyonel olanın da bunu gerektirdiğini savunmuştur. Cemal Hüsnü, İsviçre temsilcisinin kendi önerisine cevap vermediğini umarak şöyle devam etmiştir:

Türk delegasyonu da neyin rasyonel olduğunu bilir, bu da en fazla verimlilik alınabilecek şekilde yönetimi örgütlemektir. Fakat en fazla verimlilik almak kadroların çoğunluğunu bazı ülkelere vermek değildir. Kadrolara adaylık için Milletler Cemiyeti tarafından tüm üyelere rekabet fırsatı verilmesi gerekir. Maalesef şimdiye kadar durum böyle olmamıştır. Şu andaki duruma bakarsak yeni üye olan devletlerin vatandaşları için hiçbir kadro söz konusu değildir. Yetenek bakımından denk adaylar aranırsa az temsil edilen ülkelerin adayları tercih edilmelidir.⁵²

49 *League of Nations, Official Journal*, Records of the Fourteenth Ordinary Session of the Assembly, Special Supplement, No.115, 30 Eylül 1933, s.52-53.

50 *League of Nations, Official Journal*, Records of the Fourteenth Ordinary Session of the Assembly, Special Supplement, No.118, 7 Ekim 1933, s.76.

51 Ibid.

52 Ibid., s.77.

Bu tartışma, aslında dönemin uluslararası ilişkiler sisteminde süregelen devletlerarası eşitsizliği yansıtmaktaydı. Cemiyete üye de olsalar Türkiye, Şili ve Yugoslavya gibi ülkeler uluslararası alanda eşit temsil edilmediklerinin bilincindeydiler.

Konsey Üyesi Olarak Türkiye'nin Etkinliği

Türkiye, 17 Eylül 1934'de Milletler Cemiyeti Konsey üyeliğine seçilmiştir. Türkiye'nin Konsey üyesi olarak uluslararası alanda aktif bir rol yüklediği bir gerçektir. Bu aktivizm Türkiye'nin önce Konsey daha sonra Genel Kurul Başkanlığını üstlenmesiyle daha da artmıştır.⁵³ Türkiye, Cemiyet'in daha kapsayıcı bir örgüt olma çabalarını desteklemiştir. Ankara, 1934'de Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliğini bu yönde atılmış olumlu bir adım olarak nitelerken Aras, yakın dostu ve "Sovyetler Birliği'nin seçkin temsilcisi" Litvinof ile aynı bünye içinde yer almaktan duyduğu mutluluğu dile getirmiştir.⁵⁴ Türkiye kendisini o dönem, arasının iyi olduğu komşusu Sovyetler Birliği'nin Cemiyet'e katılmasıyla daha bir güvende hissetmiştir. Aynı konuşmada Aras, Milletler Cemiyeti'nin kural ve yöntemlerini iyileştirmesini de önermiştir. Kısacası Türkiye, Cemiyet'in henüz tam anlamda adil olduğuna inanmamakta ve bu yolda adımlar atılmasını önermektedir. Bu adımlar sadece Avrupa'da statükoyu belirleyen devletler tarafından değil Cemiyet'in genişlemesini sağlayan Türkiye ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler tarafından da atılmalıydı.⁵⁵

Bu nedenle Türkiye Milletler Cemiyeti Konseyi bünyesinde özellikle bölgesel savunma konusuna önem vermiştir. Aras, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'nda yaptığı ilk kapsamlı konuşmasında Türkiye'nin komşularıyla olan diplomatik ilişkilerini ele almıştır. Özellikle Balkan ülkeleri üzerinde duran Aras bu devletlerin aralarında yaptıkları anlaşmalardan bahsetmiştir. Aras, Aralık ayında Yugoslav Kralı Aleksander'ın öldürülmesi üzerine Balkan Antantı üyeleri adına yaptığı konuşmasında, Cemiyet'in bundan sonra meydana gelebilecek terör olaylarını önlemek için tedbirler almasının gerekliliğini vurgulamıştır. Aynı konuşmada Aleksander'ın Balkanlar'da yeni bir ufuk açılması için çabalamış olduğunu ve bunun sonucunda da diğer Avrupa ülkelerine örnek oluşturacak Balkan Antantı için canla başla çalışmış olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Türkiye, o dönem Cemiyet'e üyeliğine rağmen, Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerine öncelik veriyordu. Aleksander'ın öldürülmesi bağlamında Aras'ın Balkan Antantı'ndan bahsetmesi bunun bir göstergesiydi. Farklı bir söylemle, Ankara uluslararası düzeyden çok bölgesel alanda strateji geliştirmenin daha kolay ve gerçekçi olduğu inancındaydı. Kısacası, Türkiye ve Yunanistan gibi aynı bölgede aynı sorunlarla karşı karşıya olan devletler arasındaki işbirliği ön plana çıkmış ve bu ülkeler uluslararası düzeyde de birbirlerine destek vermişlerdir.⁵⁷

Aras, Türkiye'nin komşu ülkeler ile ilişkileri hakkında yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin sadece Avrupalı komşuları ile değil aynı zamanda Asyalı komşuları ile de iyi ilişkiler içinde olduğunu dile getirmiştir. Buna örnek olarak da İran ve Afganistan sınırının belirlenmesi konusunda bu iki ülkenin yetkililerinin Türkiye'deki dostlarının hakemliğine başvurduklarını ve bu güven için onlara müteşekkirdiğini vurgulamıştır.⁵⁸ Dışişleri Bakanı Türkiye'nin, Cemiyet'e üye olmadan önceki

53 Üner Kırdar, "Atatürk ve Milletler Cemiyeti", *Sivil Müdafaa Dergisi*, Cilt 14, No.47, Ocak 1972, s.3-16.

54 *League of Nations, Official Journal*, Eighty-First Session of the Council, No.11 (Part I), Kasım 1934, s.1723.

55 Ibid.

56 *League of Nations, Official Journal*, Eighty-Third Session of the Council, No.12 (Part II), Aralık 1934, s.1723

57 Atina, Türkiye'nin Avrupa Birliği projesine katılması için destek vermiştir. Barlas ve Güvenç, *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti*, s.170.

58 Société des Nations, *Journal Officiel*, Supplement Officiel, No.125, Actes de la Quinzieme Session Ordinaire de L'Assemblée, Geneve, 1934, s.86.

dönemde yaptığı gibi, ülkeler arası işbirliğini sürdürmeye devam etmesinin Cemiyet'in esas fikrinin uygulanmaya konmasının bir örneği olduğunu da savunur. Aras, Türkiye'nin Cemiyet'e üye olmasının nedeninin, uluslararası uyumu, kendileri gibi düşünenlerle birlikte bir gerçeklik haline dönüştürmek olduğunu iddia eder. Aras'ın konuşmasında uluslararası ilişkilerde güç dengesi değil, uyumdan söz etmesi ilginçtir. Güç dengesi hiyerarjik oysa uyum daha eşitlikçi bir uluslararası düzeni ima ediyordu. Ayrıca Türkiye'nin amacının şimdiye kadar yaptıklarıyla böbürlenmek değil, bundan sonra yapacaklarıyla olumlu bir tesir uyandırmak olduğunu belirtir.⁵⁹

Aynı konuşmada Aras, Cemiyet'in kural ve prosedürlerinin geliştirilmesi için Genel Kurul'a değişik öneriler getirilmesi gerektiğini ve sadece bazı görüşlerin değil önerilerin tamamının ele alınarak tartışılması gerekliliğini de vurgulamaktadır. Yapıcı yöntemler kullanarak olumlu amaçlara yönelmenin herkesin hedefi olduğuna inanmak istediğini belirten Aras'a göre, bazı üyelerin Cemiyet'ten ayrıldığı dönemde Türkiye'nin yakın dostu olan Sovyetler Birliği'nin işbirliğinin sağlanması, Cemiyet'in evrenselleşmesinde önemli bir adım oluşturmaktadır. Aras, bu değerlendirmeye Milletler Cemiyeti'ne sadece ilk dönemde giren üyelerin değil, Türkiye ve Sovyetler Birliği gibi Cemiyet'e sonradan giren ülkelerin de barışa katkı sağladığı mesajını vermek istemekteydi. Bu bağlamda, Aras'ın Cemiyet'in eski şekliyle yürüyemeyeceği, yeni yöntem ve prosedürlerin yürürlüğe konmasının gerekli olduğu vurgusu aslında Türkiye ve Sovyetler Birliği Cemiyet'e üye olduktan hemen sonra başta Japonya ve Almanya olmak üzere bazı ülkelerin Cemiyet'ten çekilmiş olmasıdır. Aras bu türde çabalara örnek olarak Sovyetlerin, Türkiye, Romanya ve Polonya ile birlikte saldırganın tanımını yaparak (barışa) etkin bir katkıda bulunmasını vermiştir.⁶⁰

Türkiye'nin üzerinde durduğu bir diğer öncelikli konu sınırlar ve güvenlik idi. Tevfik Rüştü Aras'ın 1935 yılında Milletler Cemiyeti Konseyi'ne başkanlık ettiği en önemli oturumlardan biri Saar bölgesinde yapılacak olan plebisit ile ilgili olanıdır.⁶¹ Aras, Kasım 1934'de Litvinof ile birlikte bu konunun sürekli bilinmeyen bir tarihe atılmasına karşı çıkan bir beyanda bulunmuş ve Ocak 1935'te bir yıl önce bu konuyu yürütmek üzere kurulan komitenin konuya bir çözüm getirmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bunu takiben Milletler Cemiyeti Konseyi, Saar halkının plebisit sonucunda aldığı Almanya ile birleşme kararını Aras başkanlığı altında 15 Ocak 1935'te kabul etmiştir. Bu bağlamda Musul'un elden çıkmasıyla hayal kırıklığına uğrayan Ankara'nın, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra verilen bazı kararların revizyona uğramasına olumlu baktığı değerlendirilebilir. Konsey'in Saar konusundaki kararı Türkiye için bir umut uyandırmıştı. Sonrasında neredeyse bir yıl içinde Boğazların statüsünün de Türkiye lehine değişmesi beklentileri artırmıştı.

Bu çerçevede gündeme gelen ve Aras'ın başkanlığında tartışılan bir diğer sınır anlaşmazlığı konusu da Irak ile İran'ı ilgilendirmekteydi. Irak ile İran, sınırlarının Osmanlı döneminde belirlendiğini öne sürerek değişiklik isteseler de Aras, Osmanlı döneminde imzalanan antlaşmaların Türkiye'yi bağlamadığını belirterek, Konsey oturum başkanı olarak bu konuda yetkili olan raportöre iki tarafla görüşebilmesi için daha fazla zaman verilmesini önermişti.⁶²

59 Ibid.

60 Ibid. Türk hükümetinin Cemiyet Genel Kurulu'nun Eylül 1928'de onayladığı Uluslararası Anlaşmazlıklara Barışçıl Çözüm kararına katılımı, Dışişleri Bakanlığı tarafından Aralık 1934'de duyurulmuştur.

61 *League of Nations, Official Journal*, Eighty-First Session of the Council, No.12 (Part II), Aralık 1934, s.1765. Almanya-Fransa sınırında bulunan ve 1815 yılında Prusya'ya geçen Saar Bölgesi I. Dünya Savaşı'ndan sonra 15 yıl süre ile Milletler Cemiyeti'nin yönetimine bırakılmıştır. Bkz. "Saarland", *Encyclopædia Britannica*, <https://global.britannica.com/place/Saarland> (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2016).

62 Ibid., s.123.

Aynı yıl Aras'ın oturum başkanlığını yaptığı oturumda konuşulan bir diğer konu, Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiren nüfus mübadelesiydi.⁶³ Konsey'deki konuşmasında Aras, Ekim 1923'te Atina'da bu konuda onun başkanlığında oluşturulan karma komisyonun faaliyetini hem başlatmış hem de sonuçlandırmış olmaktan şeref duyduğunu belirterek, bunun mutlu bir tesadüf olduğunu vurgulamaktan geri kalmamıştır.⁶⁴

Ankara ve Atina arasındaki sorunun halledilmesinden bir ay sonra (7 Mart 1935) ve Türkiye'nin Konsey üyeliği devam ettiği sırada Bulgaristan, Milletler Cemiyeti'ne Ankara'nın Türk-Bulgar sınırındaki asker sayısını arttırdığını bildirerek bir nota vermiştir. Ankara, notanın Yunanistan'da Venizelos ve taraftarlarının bir darbe girişiminde buldukları sırada verilmesine dikkat çekerek Bulgaristan'ın konuyu çarpıttığını belirtmiştir. Ankara'ya göre Bulgaristan Balkan Antantı dışında kalmayı tercih ederek revizyonist tutumunu alenen ortaya koymuştu. Bulgaristan, komşu ülkelerde istikrarsızlık yaratma peşindeydi. Bulgaristan, Balkan Antantı'na üye olan Romanya'nın tanınmış devlet adamı ve o sırada Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri olan Nicolae Titulescu'nun yaptığı aracılık sayesinde notayı geri çekmiştir.⁶⁵

Habeşistan'ın Milletler Cemiyeti nezdindeki temsilcisi Mayıs 1935'te İtalya'nın bölgedeki askeri hazırlıklarının, ülkesini tehdit ettiğini vurgulamış ve sorunun 1928 yılında iki ülke arasında imzalanan antlaşmaya dayanarak çözümlenememesi nedeniyle konunun Milletler Cemiyetinde olağanüstü bir oturumla ele alınmasını talep etmiştir. Bu talebin değerlendirildiği oturuma başkanlık eden Aras, iki tarafın da barışçıl amaçlarını açık olarak anlattıklarını belirterek tarafların 1928 İtalya-Habeşistan antlaşmasına göre sorunu çözebilecekleri ifade ederek olağanüstü bir oturuma gerek olmadığını ifade etmiştir.⁶⁶ Aras'ın İtalya-Habeşistan konusundaki değerlendirmesi Türkiye'nin bu konuya yaklaşımı ile çelişmekteydi. Yunus Nadi, Ağustos ayında yaptığı bir değerlendirmede Milletler Cemiyeti'nin bu konudaki rolünün önemi üzerinde durmaktaydı: "İtalya-Habeş anlaşmazlığında Cemiyet'in varlığı son berzahta son sınaması ile karşı karşıya bulunuyor."⁶⁷ Sözlerine, "Eğer İtalya tek Cemiyeti bırakıp gitmesin diye onun Habeşistan'a gelişigüzel saldırmasına göz yumulursa o zaman haysiyetli milletlerin boş yere masraflarla böyle bir kurumda kalmaları abes olur. O zaman da bunların Cemiyeti bırakıp gitmeleri tabii görülmelidir" diyerek devam eden Nadi, aynı zamanda umudunu tamamen yitmediğinin işareti olarak "ancak bu Cemiyet hak esasını mutlaka belirtecek olan bir Cemiyet olacaktır." sonucuna varmaktaydı.⁶⁸ Aslında Nadi, yaptığı değerlendirmede Türkiye'nin ikilemini dile getirmekteydi: Türkiye, bir yandan Milletler Cemiyeti'nden tamamıyla umudunu kesmez iken öte yandan da Cemiyet'in Habeşistan gibi konularda daha aktif olamamasından doğan hayal kırıklığını yaşamaktaydı.

1935 yılının ortalarına gelindiğinde İtalya ve Almanya'nın saldırgan politikalarını yoğunlaştırdıkları görülmekteydi. Alman hükümeti, Mart 1935'de Almanya'da mecburi askerlik hizmetini yasalaştırarak Versay Barış Antlaşması'nın bu ülkeye uyguladığı silahsızlanma hükmünü yok saydı. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve İtalya'nın da desteği ile Almanya'nın kınanması talebinde bulunmuş ve genel güvenliğin sağlanması için buna benzer girişimleri önleyecek tedbirlerin alınmasını önermiştir. Bu öneriyi tartışmak için Mayıs ayında Aras'ın başkanlığında Konsey oturumu açılmıştır.

63 *League of Nations, Official Journal, Eighty-Fourth Session of the Council, No.2, Şubat 1935, s.103.*

64 *Ibid.*, s.105.

65 *League of Nations Archives, Political, 1/16924/16923, 16 Mart 1935, s.2.*

66 *League of Nations, Official Journal, Eighty-Fifth Extraordinary Session of the Council, No.5, Mayıs 1935, s.567.*

67 Yunus Nadi, "Milletler Cemiyetinin Geçirmekte Olduğu Büyük Tehlike", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1935.

68 *Ibid.*

Aras, oturma başkanı sıfatıyla değil de Türkiye'yi temsilen ülkesinin güvenlik sorununu ele almıştır. Aras, Fransız Dışişleri Bakanı Pierre Laval tarafından sunulan üç ülkenin karar taslağının Stresa Konferansı sonrası yaptıkları açıklamanın ışığında incelendiğini belirtmiştir.⁶⁹ Hatırlanacağı üzere İngiliz ve Fransız devlet adamları, Stresa Konferansı sırasında Almanya'ya karşı İtalya'yı yanlarına çekmek amacıyla Mussolini'ye Habeşistan'da bir takım ödünler vermişlerdi.⁷⁰ Bu durumdan rahatsız olan Aras, fırsattan istifade ederek Türkiye'nin savunma konusundaki yetersizliğini dile getirmek istemiştir. Lozan Antlaşması'nın bazı maddelerinin milli sınırları savunma olanağını sınırlandırdığını belirterek söze başlayan Aras, oturumda özellikle Boğazlara dair askeri konuları içeren maddeleri, "eşitlik gözetmeyen maddeler" olarak nitelemiştir. Bu maddelerin, silahsızlandırılmış bölgelere ilaveten, Boğazların savunma olanaklarını sınırladığını belirten Aras, bunların Lokarno Anlaşmaları gibi bir muadilinin olmadığını da sözlerine eklemiştir. Bu durum, değişmeye şartlar altında Türkiye'nin aleyhine işlemekteydi. Bu açıklamalardan sonra Aras, "eğer var olan antlaşmalar değişikliklere uğrayacaksa" Türkiye'nin de mecburi olarak Boğazlar rejimini değişikliklere tabi tutacağını dile getirmiştir.⁷¹ Aras bu talebini iki temel gerekçeye dayandırmıştır:

Birincisi, Türkiye'nin, herhangi bir devlet gibi, güvenliğe ihtiyacı vardır. İkincisi de, Türkiye kendisini savunma ihtiyacı hissederek barışı güçlendiren her girişime katılmış fakat bu gayretin kendisine eşit davranılmamasına yol açmasına da izin vermemiştir. Bu durumda antlaşmaların askeri konuları içeren maddeleri bir sorun haline gelince, biz de askeri madde içeren Lozan Antlaşması'nı söz konusu etmeden geçemzedik.⁷²

Aras'a göre tam eşitlik ve mütekabiliyet içeren bir sistemde herkese fazlasıyla güven verilmelidir. Aras, öneriyi tartışırken, bu konunun içeriğini söz konusu etmekten ziyade Türkiye'nin görüşünü yansıtmak zorunluluğu hissettiğine de özellikle parmak basmıştır. İngiltere delegesi Aras'ın konuşmasını gündem dışı olarak yorumlamış; Fransa delegesi ise konuşmanın vurgusunun Boğazlar değil güvenlik olduğunu iddia etmiştir. Oturma sonunda Milletler Cemiyeti, hiçbir ülkenin uluslararası sorumluluklarını yok sayamayacağını ve uluslararası hukuk ihlallerine karşı daha etkili tedbirlerin alınması gerekliliğini onaylamıştır.⁷³ Bu bağlamda söylenebilecek olan Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti bünyesindeki pozisyonunu zaman zaman kendi ulusal çıkarlarını dile getirmek için kullanmaktan kaçınmadığıdır.

Aras'ın üstünde durduğu diğer bir konu İngiltere, Almanya, Belçika, Fransa, İtalya Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan Lokarno Antlaşması'ydı. Dışişleri Bakanı, Lozan Antlaşması'nın Boğazlar bölgesini içeren maddelerini söz konusu ederken Lokarno Antlaşması'na değinmişti. Bu antlaşmayla, imzacı devletler olan Almanya, Fransa ve Belçika sınırlarını garanti altına alıyorlardı. Anlaşmazlık çıkması durumunda taraflar Milletler Cemiyeti'ne başvuracaklardı. Oysa Lozan Antlaşması'na göre, Boğazlar'a yönelik bir tehdit durumunda Türkiye'nin böyle bir başvuru yapma imkânı yoktu. Aras, hem Lokarno Antlaşması'nı imzalayan tarafların Konsey'e antlaşmanın içeriği hakkında daha detaylı bilgi vermeleri gerektiğini vurgulamış hem de Konsey'in bu bilgileri incelemek

69 *League of Nations, Official Journal*, Eighty-Fifth Extraordinary Session of the Council, No.5, Mayıs 1935, s.556-565.

70 11 Nisan 1935 tarihinde İngiltere Stresa'da, Ocak ayında Fransa'nın Almanya'ya karşı Roma ile işbirliği yapabilmek için Habeşistan'daki tüm ekonomik çıkarlarını İtalya'ya bırakmasını, onaylamıştı. Nicholas Farrell, *Mussolini: A New Life*, London: Weidenfeld&Nicolson, 2003, s.259.

71 *Ibid.*, s.562. Lozan Antlaşması gereğince kurulan Boğazlar Komisyonu, 1928 yılına kadar her yıl Milletler Cemiyeti'ne rapor sunmakla sorumlu tutulmuştur.

72 *Ibid.*

73 *Ibid.*

için bir Komite kurma ihtiyacının doğabileceğini belirtmiştir.⁷⁴ Aras'ın, Lokarno'yu imzalayan taraflardan böyle bir açıklama beklemesi şaşırtıcı değildir.⁷⁵ Bu durum Türkiye'nin, Cemiyet'in İngiltere ve Fransa gibi önde gelen üyelerine tam güven duymadığının açık bir işaretidir. Nitekim bu iki devlet, kısa bir süre önce Stresa'da Cemiyet'e detaylı bilgi vermeden Roma'ya Habeşistan konusunda ödün vermiş ve hemen ardından da İtalya Habeşistan'ı işgal etmişti.

Türkiye gibi Milletler Cemiyeti üyesi olup da kendisini bu örgüt içinde güvende hissetmeyen başka ülkeler de vardı. Konsey oturumlarındaki en ilginç tartışmalardan biri, Şili temsilcisi Rivas Ficuna'nın Temmuz 1936'da Cemiyet bünyesinde reform yapılması önerisi üzerine yaşanan tartışmalardır. Konuşmasına Cemiyet'in etkin çalışabilmesi için evrensel olmasının şart olduğunu savunarak başlayan Ficuna, reform konusunda Cemiyet'e üye olmayanların da fikir beyan etmelerine imkân tanınması gerektiğini belirtti. Şili temsilcisi, dünya şartlarının değişmekte olduğunu ve Cemiyet'in yükümlüklerine rağmen silahlanmada, başka bir deyişle insanlığı yok etme gücünde bir artış gözlemlendiğini belirtmekteydi. Bu durum Şili'yi endişelendirdiği için reform konusunun Eylül ayında Konsey'de ve Genel Kurul'da gündem konusu olmasını önermişti.⁷⁶

Milletler Cemiyeti Başkanı Titulescu, Şili'nin önerisini makul bulduğunu ve örnek olarak da Habeşistan işgali sırasında İtalya'ya Cemiyet'in uyguladığı yaptırımların pek etkili olmadığı gerçeğini dile getirdi. Bununla birlikte Titulescu, Ficuna'nın çatışmanın savaşın çıktığı bölgede sınırlı tutularak diğer yerlere yayılmasını önlenmesinin sağlanması önerisinin, barışın bölünmezliği prensibine aykırı olduğunu da iddia etmiştir. Aynı zamanda, esasında Milletler Cemiyeti Misakı'nın değil genel olarak insanların ıslah edilmesi gerektiğini savunmuştur. Titulescu'nun burada insanlardan kastı aslında Cemiyet'in politikalarını belirleyen ve uygulayan bireylerin yanlış uygulamalarıdır. Benzer şekilde İspanya delegesi Barcia da Misak'ın ıslahından çok Misak'ın gerektirdiği şekilde davranılmasına ihtiyaç olduğunu söylemiştir.⁷⁷

Hem Titulescu'nun hem de Barcia'nın fikirlerine katıldığını ifade eden Tevfik Rüştü Aras, Şili temsilcisinin önerisinin yararlı olduğunu belirterek böyle bir tartışmayı başlattığı için Barcia'ya teşekkür etmiştir. Gelişen olaylara rağmen insanların ve hükümetlerin Milletler Cemiyeti'ne olan inançlarının devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aras'a göre Misak'ın muğlaklığı her yöne çekilmesinin önüne geçmek adına Milletler Cemiyeti'nin yaşanan olaylar karşısındaki tutumu ve gelecekteki muhtemel faaliyetleri dünya kamuoyuna etkin bir biçimde anlatılmalıydı. Aras, İspanyol delegeye benzer biçimde üstünde durulması gereken insanların Misak'ı uygulamaya nasıl koyduğu konusuna odaklanılması gerektiğini savunmuştur.⁷⁸ Bu konuya örnek teşkil ettiği düşüncesiyle "Misak'ın 8. Maddesi hala geçerli midir?" sorusunu soran⁷⁹ Aras'a göre; sonuçta "eğer silahlanmada bir

74 *League of Nations, Official Journal*, Ninety-Second Session of the Council, Nisan 1936, s.342.

75 Zeki Mesud, Milletler Cemiyeti'ni kalkındırmanın mümkün olmayacağı anlaşılınca enternasyonal hayatı, bu cemiyet dışında ve daha ziyade siyasi kombinasyonlara başvurmak suretiyle düzenlemek teşebbüslerine girildiğini yazar. "Milletler Cemiyeti Düzeni", *İnsan Hakları*, No.24, Aralık 1948, s.3-11.

76 *League of Nations, Official Journal*, Ninety-Second Session of the Council, Temmuz 1936, s.752.

77 *Ibid.*, s.753.

78 Nihat Erim, Sovyet hükümetinin de aynı şekilde misakta değişiklik yapılmasına lüzum görmediğini sadece devletlerin iyi niyetle hareket etmelerinin her şeyi düzeltmeye yeteceğine inandığını yazar. Nihat Erim, "Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 1, No.1, 1943, s.31-46.

79 Cemiyet üyeleri, ulusal askeri güçlerinin emniyetleri ile mütenasip asgari düzeye indirilmesinin ve bunun gerektirdiği ortak eylemin, barışın korunması için şart olduğunu kabul ederler." [*The Members of the League recognise that the maintenance of peace requires the reduction of national armaments to the lowest point consistent with national safety and the enforcement by common action of international obligations.*] "The Covenant of the League of Nations", http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Erişim Tarihi 18 Nisan 2017).

indirime gidilmemişse o zaman seçilen yöntem uygun değildir.”⁸⁰ Bu amaca ulaşmak için konferanslarda kuramsal tartışmalara girmek yetersizdir. Milletler Cemiyeti üyeleri öyle bir güç oluşturmaldırlar ki hiçbir devletin kendi özel gücünü geliştirmede çıkarı olmalı ve bu durum silahlanmayı yararsız kılmalıdır. Ancak bu şekilde silahlanmaya sınırlama getirilir ve 8. maddenin uygulanması ile ilgili tartışmaya faydalı bir şekilde yeniden başlanabilir. ⁸¹ Aras, bu amaçla Türk hükümetinin, olay ve tecrübelerden ders çıkaran bir Genel Kurul’a müzahir olabileceğini belirtmiştir. Türk Dışişleri Bakanı konuşmasında Milletler Cemiyeti’nin bu sınavdan galip çıkmasını ümit ettiğini de vurgulamıştır. ⁸² Kısacası Türkiye, Titulescu’nun dile getirdiği ve Habeşistan durumunda görüldüğü gibi Cemiyet’in önde gelen üyelerinin Milletler Cemiyeti Misakını gerektirdiği gibi uygulamadıkları bir ortamda çalışan bir Cemiyet’in insafına kalmak istemiyordu.

4 Haziran 1936 tarihli *Kurun* gazetesi, genelde Güney Amerika devletlerinin Milletler Cemiyeti’ni bir imtihandan geçtiklerini yazıyordu. ⁸³ Örneğin Arjantin, Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nun derhal toplanıp silahsızlanma ve barış gibi büyük işlerle meşgul olmasını istemişti. Milletler Cemiyeti’nin kuvvetini ve prensiplere sadakatini denemek isteyen Arjantin, buna bağlı olarak diğer Güney Amerika devletleri ile birlikte Milletler Cemiyeti’nden ayrılıp ayrılmamaya karar verecekti. Guatemala, Meksika ve Şili, yakın zamanda toplanacak olan Amerikan devletleri konferansında bu konuda neleri ele alıp almayacaklarını belirlemek amacıyla bir komite kurmuşlardı. Bu devletler arasında sadece Milletler Cemiyeti’ne yeni üye olan Meksika üyeliğe devam etmekten yanaydı. ⁸⁴ Cemiyet’ten ayrılmış olan Guatemala ise diğer Güney Amerika devletlerinin de Cemiyet’ten ayrılmasını istemekteydi. Sözü geçen ülkelerin bu yaklaşımlarının ardında Milletler Cemiyeti’nin İtalya-Habeşistan konusunda gösterdiği zaaf ve tereddütün Cemiyet’e olan güveni sarsması yatmaktaydı. Kolombiya’ya göre Milletler Cemiyeti büyük devletlerin tahakkümü altında özünü kaybediyor, tecavüzü hoş gören emperyalistlerin ihtiraslarına alet olan bir kurum haline dönüşüyordu. Şili’ye göre, Amerikan devletleri Milletler Cemiyeti’ni kuvvetlendirmek ve tamamlamak amacıyla Amerika kıtasında yer almayan devletlerle bir pakt imzalamalıydılar. Kısacası, bu devletlerin Milletler Cemiyeti’ni son bir sınavdan geçirmek istedikleri görülmekteydi. ⁸⁵ Güney Amerika devletlerinin bir bölümü, tıpkı Türkiye gibi, Milletler Cemiyeti’nin barışı sağlamakta yetersiz kaldığının farkında oldukları için bölgesel işbirliğine önem vermekteydiler. Ancak Türkiye bunların bazılarının yaptığı gibi Cemiyet’ten ayrılmak yerine, bu örgütün bünyesinde mücadele etmeyi tercih etti.

Türkiye’nin bu tutumuna en güzel örnek Hatay konusudur. Ankara, Cemiyet’in Hatay’a yolladığı Seçimleri Düzenleme ve Denetleme Komisyonu’nun aldığı tutumdan dolayı hayal kırıklığına uğramış olmakla birlikte, basında yer alan Türkiye’nin Cemiyet’ten ayrılmasını öneren yazılara rağmen üyeliğini devam ettirmiştir. ⁸⁶ Arşivde bu konuda herhangi bir belgeye rastlanmamakla beraber, Türkiye’deki tepkileri Türk basınında takip etmek mümkündür. Örneğin Asım Us, 18 Haziran 1938’de Cemiyet’in Hatay’a yolladığı komisyonun tutumunu eleştiren bir yazı yayınlar. Us, komisyonun Türkiye ve Fransa’nın Hatay konusunda uzlaştığı konularda bile sorun çıkardığını yazar. Oysa 1938’de Fransa’da iktidara gelen Léon Blum’un Halk Cephesi, Türkiye’nin Hatay ile ilgili önerilerine daha

⁸⁰ *League of Nations, Official Journal*, Ninety-Second Session of the Council, Temmuz 1936, s.755.

⁸¹ *Ibid.*, s.756.

⁸² *Ibid.*

⁸³ 1917 yılında yayınlanmaya başlayan *Vakit* gazetesi 1934-1938 yılları arasında *Kurun* başlığı altında çıkmaya başladı.

⁸⁴ B. R., “Milletler Cemiyeti Yeni Bir İmtihan Geçiriyor, Kazanacaklar mı Yoksa ...”, *Kurun*, 4 Haziran 1936.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Alantar, Falih Rıfkı Atay’ın Komisyon Genel Sekreteri Anker’e “Türkiye’nin M.C. ile ilişkilerini ve bu örgüte olan üyeliğini göden geçirme zamanı gelmedi mi?” diye sorduğunu yazar. “Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi”, s.127.

olumlu yaklaşıma başlamıştır. Us'a göre, Türklerin haklarına darbe vurulduğunu gören Türkiye, bunları sadece protesto etmekle kalmamalı, bu konuda daha açık bir tavır takınmalıdır. Aynı zamanda Us, bir Türk'ün öldürülmesinden sorumlu zanlının tutuklanmış olduğunu fakat komisyon başkanının tutuklunun bırakılması için gösteri yapanları adeta teşvik ettiğini yazmıştır.⁸⁷ 22 Haziran 1938 tarihli Kurun gazetesi ise "Milletler Cemiyeti Komisyonu ile her türlü münasebatı kestik" başlığı ile yayınlanmıştır.⁸⁸

Sonuç

Cemiyet'in yapısı 1936'dan sonra özellikle İtalya'nın Almanya ile Mihver devletlerini Avrupa'da cephe oluşturmaya başlaması ile iyice zayıflamıştır. 1935 yılında Cemiyet'ten ayrılan Almanya saldırganlığın dozunu artırmıştır. Mart ayında Hitler Avusturya'nın Almanya ile birleştiğini (*Anschluss*) ilan etmiştir. Milletler Cemiyeti üyeleri açısından daha da önemli olan İngiltere ve Fransa'nın Nazi Almanyası'na karşı direnmek yerine yatıştırma politikası gütmeye başlamalarıdır. Londra ve Paris'in Eylül 1938'de Almanya ile Münih Anlaşması'nı imzalayarak Almanya'nın Çekoslovakya toprakları üzerinde faaliyetlerine göz yumması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük yankı uyandırmış, Habeşistan konusunda İtalya'ya verilen ödünün şokunu daha yeni atlatmaya çalışan kamuoyunda Milletler Cemiyeti'nin rolü açıkça sorgulanmıştır. Resmi görüşü yansıtan *Kurun*, bu konuda hem İngiltere'ye ve Fransa'ya hem de Milletler Cemiyeti'ne tepkisini göstermiştir. Asım Us, 6 Ekim 1938 tarihli yazısında Chamberlain'ın Hitler ile anlaşmasını "şimdiye kadar Milletler Cemiyetine ait olan bir takım vazifeler bu müesseseden alınarak başka bir heyete veriliyor." şeklinde yorumlamıştır.⁸⁹ Asım Us, "Münih Konferansı'nın Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olduğunu kabul etmek lazımdır", diye ekledikten sonra, Milletler Cemiyeti'nin bugünkü hali ile yaşamasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Milletler Cemiyeti Konsey Başkanlığının Chamberlain'a bir tebrik mesajı yollamasının Cemiyet'in "kendi idamı için teşekkür çıkarması anlamına geldiğini" de sözlerine eklemiştir.⁹⁰ Münih Konferansı'ndan sonra Milletler Cemiyeti hakikaten "intihar etmiş" sayılıyordu. Nitekim sonrasında neredeyse bir sene içinde İkinci Dünya Savaşı başlamış, Türkiye katılmasa da savaşın etkilerini yakından hissetmiştir.

Milletler Cemiyeti'nin amacına ulaşamamasının önemli nedenlerinden birini Carr söyle dile getirmekteydi: "Cenevre'de veya Dışişleri Bakanlıklarında durumların özenle sınıflanmış bir kataloğu olabileceğine ve bir durumla karşılaşıldığında Konsey üyelerinden birinin veya Dışişleri Bakanının o durumu anında saptayıp uygun eylemin belirlenmiş olduğu dosyalara yönlendirilmek için kataloğa başvurulabileceğine inanılmaktaydı."⁹¹ Oysa pratikte işler teorideki gibi ideal bir şekilde yürümedi. Bu durum hem Cemiyet'in teorik işlevinin pratiğe dökülmesinin zorluğundan hem de ülkelere çifte standart uygulanmasından kaynaklanmaktaydı. Türkiye bunu bile bile iki savaş arası dönemdeki uluslararası faaliyetlerin savaş sonrası uluslararası kuruluşlara katılımının önünü açacağı inancıyla sonuna kadar Cemiyet'in üyesi olarak kaldı. Daha da önemlisi Cemiyet Türkiye'nin uluslararası alandan yalıtılmışlık haline izin vermeyen bir kurum olarak görüldü. İçinde bulunduğu müddetçe Türk devlet adamları az bir umutla da olsa düzeleceğini umarak ve fakat aynı zamanda eleştirerek Cemiyet'in faaliyetlerine katıldılar. Uluslararası bir örgütün parçası olma gerekliliğini Cumhuriyet'in

87 Asım Us, "Milletçe Sorulan Bir Sual, Türkiye Milletler Cemiyetinde Kalmalı mıdır?", *Kurun*, 18 Haziran 1938.

88 Asım Us, "Bir Ziyaretin Manası", *Kurun*, 22 Haziran 1938.

89 Asım Us, "Milletler Cemiyeti Ne Olacak?", *Kurun*, 6 Ekim 1938.

90 Ibid.

91 Carr, *Yirmi Yıl Krizi*, s. 79.

ilanından itibaren hisseden Türkiye, Cemiyet gerçek işlevini yerine getirmese de diplomatik katkılarda bulunmuştur.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti ile olan ilişkisi hakkında genel bir değerlendirme yapıldığında şu hususlar öne çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, Milletler Cemiyetine kendi sınırlarını güvenceye alana dek girmemiştir. Milletler Cemiyeti'ne katılmak Türkiye'nin diplomatik ilişkilerini çeşitlendirmesini ve diğer ülkelerle sosyalleşmesini sağlamıştır. Türkiye'nin üye olmadan önce Milletler Cemiyeti himayesinde yürütülen silahsızlanma konferanslarına ve daha sonra Aristide Briand'ın Avrupa Birliği önerisinin tartışıldığı komisyona katılımı, uluslararası alanda sosyalleşmesinin yolunu açmıştır. Tüm bunların sonucu, Türkiye'nin Cemiyet üyeliğidir. Bu sayede Türkiye'nin uluslararası profili ve diplomatik etkinliği de artmıştır. Türkiye, Milletler Cemiyeti bünyesinde coğrafi olarak kendisine bir hayli uzak olan Güney Amerika ülkeleri ile dahi temasa geçip benzer kaygıları dile getirebilmiştir. Bu ülkeler, Türkiye'nin Cemiyet'e yönelik ikircikli tutumu paylaşıyordu. Öte yandan, Ankara'nın evrensel normları yorumlayışı silahsızlanma konusunda Cemiyet'in önde gelen üye devletleri ile çelişkiye düşülmesi örneğinde olduğu gibi genel eğilime aykırılık gösterebilmiştir. Ankara'nın genel silahsızlanma ilkesinden anladığı tüm ülkelerin büyüklüklerine bakılmaksızın denk askeri güçte olmalarıydı. Tüm bunlara rağmen Türkiye'nin Milletler Cemiyete katılımı, Osmanlı diplomasisinin 19. yüzyıldan beri izlediği uluslararası sisteme eklenme hedefinin Cumhuriyet dönemindeki bir uygulaması gibi durmaktadır.⁹² Konu bu açıdan ele alındığında, Türkiye'nin uluslararası kurumlar aracılığıyla söz konusu eklenme sürecinin miladını oluşturan Paris Kongresi'nden (1856) o güne ilk kez edilgen değil etkin bir role soyunduğu iddia edilebilir. Olaylara günümüz gelişmeleri ışığında bakıldığında, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliği Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası örgütlere karşı takındığı genel çekinceli yaklaşımın erken bir tezahürü gibi durmaktadır. Ankara'nın uzun süredir üye olduğu NATO ve Avrupa Konseyi gibi örgütlere yönelik ikircikli, hatta şüpheli yaklaşımı bu anlamda bir sürekliliğe işaret etmektedir.

92 Bu konuda bkz. Bilge Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 9, No.94, 2012, s.1-28.

Kaynakça

- Alantar, Özden Zeynep. "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.99-129.
- Aras, Tevfik Rüştü. *Atatürk'ün Dış Politikası*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.
- Barlas, Dilek ve Serhat Güvenç. *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939)*, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Barlas, Dilek ve Serhat Güvenç. "Turkey and the Idea of a European Union", *Middle Eastern Studies*, Cilt 45, No.3, 2009, s.425-446.
- Barlas, Dilek. "Turkey and the Balkans: Cooperation in the Interwar and Post-Cold War Periods", *Turkish Review of Balkan Studies*, No.4, 1998/1999, s.65-80.
- Bennett, A. LeRoy and James K. Oliver. *International Organizations*, New Jersey, Prentice Hall, 2002.
- Carr, Edward H. *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, Can Cemgil (çev.), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2010.
- Criss, Bilge. "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 9, No.94, 2012, s.1-28.
- Davis, Joseph S. *The World Between the Wars 1919-39: An Economist's View*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1976.
- Denk, Erdem. "Milletler Cemiyeti Misakı", <http://www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc> (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2016).
- Doğan, Cabir. "Cemiyet-i Akvam'ın Kuruluşunun İstanbul Basınına Yansımaları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, No.3, 2016, s.33-47.
- Dunbabin, John P. "The League of Nations' Place in the International System", *History*, Cilt 78, No.254, 1993, s.421-442.
- Egerton, George. "The League of Nations: An Outline History 1920-1946", *The League of Nations 1920-1946*, New York, United Nations, 1996, s.24-29.
- Ekmekçioğlu, Lerna. "Republic of Paradox: League of Nations Minority Protection Regime and the New Turkey Step-Citizens", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt 46, Özel Sayı (World War I), No.4, 2014, s.657-679.
- Erim, Nihat. "Milletler Cemiyeti Üzerinde Düşünceler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 1, No.1, 1943, s.31-46.
- Farell, Nicholas. *Mussolini: A New Life*, London: Weidenfeld&Nicolson, 2003, s. 259.
- Güçlü, Yücel. "Turkey's Entrance into the League of Nations", *Middle Eastern Studies*, Cilt 39, No.1, 2003, s.186-206.
- Henig, Ruth. *The League of Nations*, Londra, Haus Histories, 2010.
- Hobsbawn, Eric. *Age of Extremes*, Londra, Abacus, 1994.
- Karabulut, Bilal. "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi", *Akademik Bakış*, Cilt 8, No.15, 2014, s.57-72.
- Kıran, Abdullah. "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *Girne American University Journal of Social and Applied Sciences*, Cilt 3, No.6, 2008, s.19-36.
- Kırdar, Üner. "Atatürk ve Milletler Cemiyeti", *Sivil Müdafaa Dergisi*, Cilt 14, No.47, Ocak 1972, s.3-16.
- League of Nations Archives*, 6 B/1045/1045, Ocak 1933.
- League of Nations Archives*, Political, 1/16924/16923, 16 Mart 1935.
- League of Nations, *Verbatim Record of the Special Session of the Assembly*, Altıncı Genel Kurul Toplantısı, 1 Temmuz 1932.
- League of Nations, *Official Journal*, Records of the Thirteenth Ordinary Session of the Assembly, Special Supplement, no 104, 3 Ekim 1932.
- League of Nations, *Official Journal*, Records of the Fourteenth Ordinary Session of the Assembly, Special Supplement, no 115, 30 Eylül 1933.

- League of Nations, Official Journal*, Records of the Fourteenth Ordinary Session of the Assembly, Special Supplement, no 118, 7 Ekim 1933.
- League of Nations, *Official Journal*, Eighty-First Session of the Council, No 11 (Part I), Kasım 1934.
- League of Nations, *Official Journal*, Eighty-First Session of the Council, No 12 (Part II), Aralık 1934.
- League of Nations, *Official Journal*, Eighty-Third Session of the Council, No 12 (Part II), Aralık 1934.
- League of Nations, *Official Journal*, Eighty-Fourth Session of the Council, No 2, Şubat 1935.
- League of Nations, *Official Journal*, Eighty-Fifth Extraordinary Session of the Council, No 5, Mayıs 1935.
- League of Nations, *Official Journal*, Ninety-Second Session of the Council, Nisan 1936.
- League of Nations, *Official Journal*, Ninety-Second Session of the Council, Temmuz 1936.
- McKercher, Brian J. C. "The League of Nations and Collective Security 1919-1939", *The League of Nations 1920-1946*, New York, United Nations, 1996, s.66-73.
- Mesud, Zeki. "Milletler Cemiyeti Düzeni", *İnsan Hakları*, No.24, Aralık 1948, s.3-11.
- Nadi, Yunus. "Milletler Cemiyetinin geçirmekte olduğu Büyük Tehlike", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1935.
- Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm*, Ayşe Buğra (çev.), İstanbul, İletişim, 2003.
- R. B. "Milletler Cemiyeti Yeni Bir İmtihan Geçiriyor, Kazanacaklar mı Yoksa ...", *Kurun*, 4 Haziran 1936.
- "Saarland", *Encyclopædia Britannica*, <https://global.britannica.com/place/Saarland> (Erişim Tarihi 30 Ağustos 2016).
- Société des Nations. *Journal Officiel*, Supplement Officiel, No.125, Actes de la Quinzieme Session Ordinaire de L'Assemblée, Geneve, 1934.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s.304-319.
- Sürmeli, Serpil. "Cemiyet-i Akvam'a Müzaheret Cemiyeti-Türkiye'de Kuruluşu ve Prag Konferansı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, No.25-26, 2000, s.181-200.
- "The Covenant of the League of Nations", http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (Erişim Tarihi 18 Nisan 2017).
- Uluslan, Şayan. "Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) Girişi-Öncesi ve Sonrası", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt VII, No.16-17, 2008, s.237-258.
- Us, Asım. "Milletler Cemiyeti Ne Olacak?", *Kurun*, 6 Ekim 1938.
- Us, Asım. "Bir Ziyaretin Manası", *Kurun*, 22 Haziran 1938.
- Us, Asım. "Milletçe Sorulan Bir Sual, Türkiye Milletler Cemiyetinde Kalmalı mıdır?", *Kurun*, 18 Haziran 1938.
- Wilson, Peter. "Leonard Woolf, the League of Nations and Peace Between the Wars", *The Political Quarterly*, Cilt 86, No.4, 2015, s.532-539.